

**ЕВОЛЮЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ БІЛІНГВІЗМУ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

УДК 378.6:62 (477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.296614>

Михайло Козяр, доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
заслужений працівник освіти України,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського університету безпеки життєдіяльності

Ірина Савка, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка

Галина Лотфі Гаруді, доктор філософії, докторантка
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України

**ЕВОЛЮЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ БІЛІНГВІЗМУ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Білінгвальна освіта означає вивчення єдиної державної мови – української, та англійської як міжнародної мови спілкування на рівних засадах. Водночас кількість етнічних меншин не є підставою для привілейованого становища будь-якої мови. Кожна етнічна меншина має право на власну школу, щоб дати своїм дітям можливість навчатися рідною мовою. У контексті білінгвальної освіти це передбачає досконале знання державної мови і англійської, здатність застосовувати базові поняття та основні накопичені знання на різних рівнях, вміння користуватися ними.

Ключові слова: еволюція; педагогічна сутність; білінгвізм; українська мова; рідна мова; англійська мова; російсько-українська війна.

Літ. 37.

Mykhailo Kozyar, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Corresponding Member of the NAPN of Ukraine,
Honored Worker of Education of Ukraine,
Professor of the Practical Psychology and Pedagogy Department,
Lviv University of Life Safety

Iryna Savka, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Foreign Languages Department for Humanities Faculties,
Ivan Franko National University of Lviv

Galyna Lotfi Garudi, Doctor of Sciences (Philosophy), Doctoral Student of the
Institute of Pedagogical Education and
Adult Education named after Ivan Zyzun of the
National Academy of Sciences of Ukraine

**EVOLUTION OF THE PEDAGOGICAL ESSENCE OF THE CONCEPT OF BILINGUALISM
IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR**

Bilingual education means studying the single state language, Ukrainian, and English as an international language of communication on an equal basis. The evolution of a deep understanding of bilingualism, which is imposed on Ukraine as Russian-Ukrainian with the subsequent introduction of a second state language, has significantly accelerated in recent years. At the same time, opportunities for the development of all languages of national minorities are foreseen (and positively perceived). However, no minority language should claim the role of the state or occupy a dominant position over any other language. At the same time, the number of ethnic minorities is not a reason for the privileged position of any language. Every ethnic minority has the right to its own school to give its children the opportunity to learn in their mother tongue. However, no minority language should claim the role of a state language.

The principle of bilingualism (UA: "Ukrainian-English", Ukrainian-British English), which (from a certain point of view) is a symbol of the Ukrainian education system, is implemented on the basis of a systematic approach to the study of both languages and the coordination of both language systems. Only then can effective results be achieved. The role of the axiological approach is particularly important given the fact that many Ukrainians informally speak three languages. Since Ukraine is a multinational state, education is formally bilingual (mother tongue plus one foreign language), but in practice bilingual education is trilingual. This is due to the fact that representatives of ethnic minorities have the state language, their native language and the language of communication with the world. Figuratively speaking, minority languages are their internal languages, the state language (Ukrainian) is for communication within the country, and a third language is necessary for communication with the world. It is concluded that the Ukrainian bilingual education system uses the following formula: "Ukrainian as the state language, English as the

language of international communication, and the opportunity for every ethnic minority to study in their native language". Similarly, English is a means of communication, an educational passage open to the world, library, scientific and professional works and communication with foreign experts. In the context of bilingual education, this implies a perfect knowledge of the state language and English, the ability to learn basic concepts and basic accumulated knowledge at different levels (both general and specialized) and the ability to use this knowledge.

Keywords: evolution; pedagogical essence; bilingualism; the Ukrainian language; native language; English language; Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми. У двомовній мультикультурній системі освіти дуже важливо, щоб цінності та культурні особливості народу не були втрачені.

У контексті двомовної освіти такі аспекти, як національне мовознавство, міжкультурні відносини та взаємозв'язок між національними мовами і мовами міжнародного спілкування, мають важливе місце, особливо коли мови не близькі, а далекі (наприклад, українська і англійська).

Ціннісна орієнтація у таких ситуаціях включає в себе перевагу рідної мови, повагу до інших мов і глибоке розуміння важливості мовних засобів у міжкультурному, міжпрофесійному та міжособистісному спілкуванні.

Загалом двомовність українською і англійською мовами означає також, що фахівець повинен вміти легко переключатися з однієї мови на іншу та спілкуватися обома одночасно, наприклад, коли частина комп'ютерної інформації подається рідною мовою, а частина – англійською. Інакше кажучи, це стосується навичок перемикування, тобто міжмовної діяльності.

Без системної організації дуже важко налагодити належний комунікативний, професійний та освітній процеси, під час як вивчення мови та розвитку мовленнєвих навичок, так і професійної діяльності.

Аналіз досліджень. В Україні вже здійснено низку позитивних зрушень у розвитку поєднання української мови як державної, посилення ролі англійської. Науковці Т. Дем'яненко, С. Кірсанова [3] досліджували компоненти поняття білінгвальної культури спілкування, а В. Дьоміна – білінгвізм майбутнього перекладача у контексті вимог вищої освіти Н. Якса [16] та педагогічний моніторинг білінгвальної культури у майбутніх вчителів (І. Лощенкова [11]). Учені студіювали білінгвальне навчання у контексті сучасних інтеграційних концепцій освіти (Н. Дуда [5]), білінгвальне навчання як фактор успішної професійної адаптивності (В. Желязкова [7]). Підготовку майбутнього вчителя до білінгвального навчання як методичну проблему вивчала О. Гриценко [2], а питання підготовки фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в університетах – О. Волошина, Л. Дмитрук [1].

Подібною є тематика професійної підготовки фахівців у контексті ідей полікультурності (С. Довбенко [4]), полікультурна освіта у контексті світової практики (А. Солодка [15]) тощо.

Водночас аналіз психолого-педагогічної й методичної літератури з проблеми дослідження, а також практики формування білінгвальної системи освіти свідчить, що, незважаючи на вагомі результати, поза увагою науковців залишилися важливі питання динаміки у розумінні білінгвальної системи освіти у полікультурному просторі України.

Мета статті – обґрунтування динаміки розвитку поняття білінгвальної освіти в полікультурному просторі України в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Двомовність – це багатогранне явище, яке допускає різні описи, тлумачення та визначення. Воно може мати упереджений відтінок і часто має позитивні чи негативні конотації.

Отже, описати та розмежувати це явище для тих, хто не знає поняття білінгвізму і своєї індивідуальної двомовності, нелегко. Багато людей загалом і студентів зокрема, які не спеціалізуються на англійській мові та лінгвістиці, не знають, що означає термін “білінгвізм”; чи можна їх називати двомовними чи ні; і які необхідні вимоги та фактори для того, щоб бути компетентним двомовним.

Двомовність розглядається як один із найважливіших аспектів світового спілкування. Тому кожен двомовний має усвідомлювати свою двомовність, щоб мати впевненість у собі під час використання двох мов.

Двомовність є нестабільним явищем, і двомовні люди відрізняються один від одного ступенем володіння мовами. Двомовні люди зазвичай отримують повну комунікативну компетентність принаймні однією зі своїх мов, і вони рідко вільно володіють двома мовами, оскільки потреби та використання кожної з них зазвичай досить різні. Людина може віддати перевагу використанню мови, в якій відчуває себе більш впевнено, оскільки не матиме досвіду нестабільності, щоб висловити свої думки та почуття, використовуючи неконтрольовану мову.

Для оцінки двомовних людей було запропоновано низку різних методик, щоб знайти дійсні способи їх порівняння з одномовними. Наприклад, запис спонтанного мовлення можна аналізувати за низкою змінних, таких як довжина речення та складність або багатство словникового запасу; записи часто відтворюють моноглоти, які виносять оцінку мови, не обов'язково знаючи, що носії є двомовними.

Вимірювання двомовності залишається, як відомо, важкою справою, і досі жоден із використаних

методів і технік не був визнаний загалом задовільним. проблема стосується природи використовуваних мовних засобів. Наприклад, мова, яка застосовується для певного тесту, може бути пов'язана з темою або викладена в стилі, невідомому двомовній особі, яку оцінюють; воно може неточно відображати соціальний чи культурний досвід людини; або це може вимагати використання навичок (наприклад, читання та письма), якими суб'єкт зазвичай не користується в мові, що оцінюється.

Білінгвізм можна описати різними визначеннями як лінгвістичний, психологічний, соціальний і культурний аспекти мови. Це пов'язано з тим, що він має багатогранний характер, який залежить від різних факторів у процесі спілкування, тобто контекстуальних, психологічних, соціальних, соціологічних та лінгвістичних. Як і багато інших явищ, двомовність має свої недоліки і переваги [18].

Суперечка між прихильниками та противниками двомовності є давньою. Схоже, що дискусію розпалили люди, які, здається, не мають кваліфікації виносити судження через очевидну відсутність досвіду двомовності та багатомовності, або ті, хто сприймає свою національну мову як ознаку єдності та ідентичності своєї нації. Проте нині двомовність більше не вважається причиною порушення інтелекту людини чи емоційних проблем. Навпаки, це може сприяти підвищенню інтелектуальних здібностей. Очевидно, головна відправна точка в дискусії про білінгвізм пов'язана з тим фактом, що лінгвісти зауважують певний вплив білінгвізму впливає на двомовність двомовної особистості [18]. Отже, двомовність вважається нормальною вимогою щоденного спілкування. Це стало неминучою проблемою в результаті глобальної комунікації, і її існування та розвиток залежатиме від розвитку окремих людей і спільнот.

Однак, здається, що багато людей не розуміють справжньої необхідності цієї галузі навчання. Вони не розуміють нового спілкування, яке відіграє велику роль у нашому світі. Вони повинні усвідомити, що вивчення іншої мови – це не просто спроба розмовляти іншою мовою, а радше намагання зайняти повноцінне місце у світі згідно своїх потреб і можливостей [37].

Відповідно, люди повинні бути ознайомлені з цим явищем, оскільки багато з них ігнорують важливість цього дослідження для розвитку своїх навичок володіння мовами, рідною мовою та іноземною або другою мовою. Не обов'язково володіти всіма чотирма мовними навичками, тобто читанням, письмом, говорінням і розумінням, щоб називатися білінгво [23]. Людина є двомовною, навіть якщо може просто читати іншою мовою. Тому люди повинні набути знань про природу цього явища, щоб визнати свої можливості та вдосконалити їх.

Інший висновок полягає у тому, що психологічний фактор, який визначає здатність вивчати нову мову, є важливішим, ніж навіть біологічний. Це правда, що люди мають вроджену схильність до вивчення мови. Однак цього недостатньо; їм потрібно взаємодіяти з іншими за допомогою мови, першої чи другої. Дорослі, наприклад, стикаються з такою кількістю обов'язків і справ більшого значення, які перешкоджають їм у швидкому вивченні другої мови в дитинстві. Однак якщо доросла людина стикається з невеликою кількістю обов'язків у своєму житті та має багато часу для вивчення другої мови та твердо рішучість вивчити її, може досягти успіху швидко й вільно. Тому вивчення другої мови – це самостійна праця, і її успіх залежить від рішучості людини, від того, наскільки вона наполягає на вивченні другої мови, і від того, наскільки докладає до цього зусиль.

Тенденція відходу від зосередження на якостях білінгвів, подібних до рідної мови, на користь ситуацій і складнощів двомовних людей була як схвалюваною, так і суперечливою. однією з труднощів у визначенні білінгвізму є його міждисциплінарний характер, коли дослідники з різних, але споріднених галузей лінгвістики використовують різні методи, критерії та припущення для вивчення двомовних ситуацій. Однак, різноманітність визначень і способів використання дозволяє дослідникам вибирати те, що найкраще відповідає їм чи його цілям.

По суті, історично склалося так, що визначення “двомовного” було відзначене критикою через нечіткі, вузькі або неповні картини, намальовані в ранніх визначеннях. Недавня думка полягає в тому, що для того, щоб знати двомовних учасників і розуміти актуальність дослідження, потрібно знати вік, стать, мовне походження (включаючи L1 і всі одночасно або згодом вивчені мови), знання мови, використання мови, ставлення до мови. Отже, перехід до надання добре розгорнутої картини особи чи ситуації став поточною практикою або, принаймні, бажаною практикою. Однак, незважаючи на глибше розуміння складнощів, пов'язаних із феноменом двомовності з часом, один елемент у літературі здебільшого проігноровано.

Існує багато робочих визначень двомовності, і для різних цілей одне може надаватися перевагу над іншим. Однак незалежно від того, чи є особа “досягненим” або “приписаним” двомовним, “складним” або “координованим” двомовним, “максимальним” або “мінімальним” двомовним або “продуктивним” або “пасивним” двомовним (Li, 2000), термін двомовний все ще стосується всіх. Незалежно від того, як використовують цей термін фахівці в галузі освіти, психолінгвістики, прикладної лінгвістики чи білінгвізму, широке населення все одно має власне уявлення про це поняття. Згодом у літературі все

ще залишається діра: чи бачать себе двомовні люди, які володіють двома (чи більше) мовами?

Щоб поставити це дослідження в правильний контекст, дуже важливо зрозуміти, як використовується термін “двомовний”. Як свідчить література, існує континуум “одномовність-двомовність”; люди в будь-якій крайності не є предметом занепокоєння для нинішніх цілей. Надзвичайно одномовними вважаються люди, які не володіють функціональною чи творчою мовою, окрім рідної (тобто ті, у яких лише кілька слів чи фраз, або ті, хто перебуває на початкових етапах оволодіння мовою). Екстремальні білінгви – це ті, хто вирости двомовними, ті, хто почали вивчати свій L2 до підліткового віку, або ті, хто володіють настільки вільною мовою, що їх, безсумнівно, вважають двомовними. Тут увага зосереджена на тих, хто відповідає гнучким визначенням сьогодення, володіючи рідною мовою і кількома іноземними.

Література, що стосується різних типів двомовних людей або двомовних ситуацій, величезна, й точиться дедалі більша дискусія щодо вибору учасників дослідження або ретельного визначення того, що мається на увазі під “двомовним” у дослідженні. Можливо, ще одним компонентом чіткого визначення учасника як двомовного має бути елемент самокласифікації, оскільки те, чи хтось ідентифікує себе як двомовного, може вплинути на майбутню педагогіку чи результати певних досліджень, наприклад, афективні показники. Крім того, для того, щоб мати повну картину того, ким є “білінгв”, можливо, недостатньо враховувати лише вік, у якому з’явилася хвороба, ставлення до мови, рівень володіння обома мовами тощо, а й те, чи учасник вважає себе двомовним. Це дослідження спрямоване на подальший розвиток картини того, хто такий “двомовний”, досліджуючи, чи відрізняються ті, хто вважає себе двомовним, від тих, хто цього не робить.

З метою розуміння білінгвів у цьому дослідженні та поглиблення наших знань про двомовних людей у статті розглядаємо такі фактори: вік, стать, рівень освіти, рідна мова (мови), наступні мови та історія мови (роки спілкування, метод навчання, досвід життя/жили в середовищі L2 і як давно). Заради стислості та простоти заповнення учасниками він не звертає уваги на стабільність мови, функції чи режим. Мета полягає у пошуку зв’язку між самокатегоризацією та вищезазначеними факторами [25].

Мета цього дослідження не полягала в тому, щоб дати чітке визначення білінгва чи схему визначення двомовності. Метою було визначити, чи відрізняються ті, хто вважає себе двомовним, від тих, хто цього не робить. Було доведено, що в кількох пунктах існують значні відмінності.

Висновки. Еволюція глибинного розуміння білінгвізму, який Україні нав’язували як російсько-український з подальшою претензією на введення

другої державної мови, в останні роки суттєво прискорилася. Водночас кількість етнічних меншин не є підставою для привілейованого становища будь-якої мови. Кожна етнічна меншина має право на власну школу, щоб дати своїм дітям можливість навчатися рідною мовою. Зроблено висновок, що в українській двомовній системі освіти має діяти формула: “українська мова як державна, англійська мова як мова міжнародного спілкування та можливість для кожної етнічної меншини навчатися рідною мовою”. Так само і англійська мова є засобом спілкування, освітнім проходом, відкритим до світу, бібліотекою, науковими та професійними працями та спілкуванням з іноземними експертами. У контексті білінгвальної освіти це передбачає досконале знання державної мови і англійської, здатність засвоювати базові поняття та основні накопичені знання на різних рівнях (як загальних, так і спеціалізованих), вміння користуватися цими знаннями.

До подальших напрямів дослідження відносимо розроблення педагогічних умов забезпечення інтегративного характеру навчання та високого рівня спеціальної підготовки вчителів, які беруть участь у процесі білінгвального навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошина О., Дмитрук Л. Аспекти формування професійних компетенцій у студентів закладів вищої освіти нефілологічного профілю. *Молодь і ринок*. 2023. № 1/209, С. 98–103. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.273167>
2. Гриценко О. Багатокультурність і освіта. Перспективи запровадження засад полікультурності в системі середньої освіти України. *Аналітичний огляд та рекомендації*. Київ : УЦКД, 2001. 98 с.
3. Дем’яненко Т.А., Кірсанова С.С. Полікультурна освіта як частина педагогічної культури викладачів вищих навчальних закладів. *Pedagogika. Osiągnięcia naukowe, rozwój, propozycje* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 200-ліття Варшавського університету (м. Варшава, 29–30 вересня, 2016). Варшава, 2016. С. 47–51.
4. Довбенко С. Полікультурні основи підготовки майбутнього педагога до роботи в сільській школі Карпатського регіону. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. № 46, С. 12–19.
5. Дуда Н.М. Білінгвізм як фактор формування мовної особистості. *Гуманізм та освіта*. Вінниця, 2006. С. 316–318.
6. Дьоміна В.В. Білінгвальна культура майбутнього вчителя іноземної мови : монографія. Харків : ТОВ “ДІСА ПЛЮС”, 2018. 523 с.
7. Желязкова В. Білінгвізм як фактор формування мовної особистості. *Українознавчий альманах*. 2018. № 9. С. 132–135.
8. Жлуктенко Ю.А. Українсько-англійські міжмовні відносини. *Українська мова в США і Канаді*. Київ : КДУ, 1964. 132 с.
9. Жлуктенко Ю.А. Мовні контакти. *Проблеми інтерлінгвістики*. Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1966. 135 с.
10. Киченко О.С. Юрій Лотман: реконструктивні стратегії в семіотичі : монографія. Черкаси, Україна : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012. 155 с.

ЕВОЛЮЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ БІЛІНГВІЗМУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

11. Лощенова І.Ф. Полікультурне виховання майбутніх учителів у процесі вивчення іноземних мов : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2004. 165 с.
12. Панасюк Л.В. Диглосія: до аналізу категорії білінгвізму. *Витоки педагогічної майстерності*. 2014. № 1, С. 54–61. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2099>
13. Розлуцька Г.М. Зміст шкільних підручників як фактор полікультурного виховання молодших школярів у Закарпатті (1919–1939) : дис. ... канд. пед. наук. Житомир, 2006. 347 с.
14. Слоньовська О.Б. Теоретичні засади багатокультурності та світовий досвід. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. № 32. С. 82–86.
15. Солодка А. Полікультурне виховання та освіта – крок до інтеграції освіти України в єдиний загальнокультурний простір. *Науковий вісник Миколаївського державного університету*. Миколаїв : МДУ, 2005. С. 212–217.
16. Якса Н.В. Професійна підготовка майбутніх учителів: теорія і практика міжкультурної взаємодії в умовах Кримського регіону. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. 568 с.
17. Alder M. *Collective and Individual Bilingualism: A sociolinguistic Study*. Hamburg : Helmut Buske Verlag, 1977.
18. Appel R. & Muysken P. *Bilingualism and Language Contact*. London : MIT Press, 2005.
19. Baker C. & Prts Jones S. *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Oxford : Blackwell Publishers Ltd, 1998.
20. Christopherson P. *Bilingualism*. London : Methuen Press, 1948.
21. Crystal D. *A dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford : T.J Press Ltd, 1985.
22. Dulay H., Burt M. & Krashens S. *Language Two*. New York : Oxford University, 1982.
23. Grosjean M. *The Bilingual Individual*. New York: Cambridge University Press, 1997.
24. Halliday M., McIntosh A. & Stevens P. “The users and uses of Language”. *Reading in the Sociology of Language* / Ed. by J. Fisherman. Mouton : The Hague Press, 1970. No. 65.
25. Hammers J.F & Blank M.H.A. *Bilingualism and Bilingualism*. Cambridge : Cambridge University Press, 1989.
26. Hoffmann C. *Introduction to Bilingualism*. N.Y. : Longman Group Ltd, 1991.
27. Hudson R.A. *Sociolinguistics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1980.
28. Kessler C. *Language Acquisition Process in Bilingual Children*. *Bilingual Education Paper Series*. 1984. Vol. 7. No. 6.
29. Liwei B. *The Bilingualism Reader*. Cambridge : Mass, MIP Press, 2000.
30. Lyons J. *Language and Linguistics*. New York : Cambridge University Press, 1981.
31. Mackey W.F. *The Description of Bilingualism*. New York : TJ Press (Pad stow) Ltd, 1970.
32. Morris W. *The American Heritage Dictionary of the English Language*. Boston : Houghton Mifflin Company, 1978.
33. Obler L. & Albert M. “A monitor System for Bilingual Language Processing”. In M. Paradise, *Aspects of Bilingualism*. Columbia, South Carolina : Hornbeam Press, 1987.
34. Romaine S. *Bilingualism*. Berlin : Springer, 1995.
35. Krashen S.D. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Oxford : Pergamon Press, 1982.
36. Wardhaugh R. *An Introduction to Sociolinguistics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1986.
37. Weinlich U. *Language in Contact*. Mouton : The Hague Press, 1968.

REFERENCES

1. Voloshyna, O. & Dmytruk, L. (2023). Aspekty formuvannya profesiinykh kompetentsiy u studentiv zakladiv vyshchoi osvity nefilolohichnoho profilu [Aspects of the formation of professional competences among students of higher education institutions of a non-philological profile]. “Youth and market”. *Monthly scientific-pedagogical journal*. Drohobych. No. 1/209. pp. 98–103. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.273167> [in Ukrainian].
2. Hrytsenko, O. (2001). Bahatokulturnist i osvita. Perspektyvy zaprovadzhennia zasad polikulturnosti v systemi serednoi osvity Ukrainy [Multiculturalism and education. Prospects for introducing the principles of multiculturalism in the secondary education system of Ukraine]. *Analytical review and recommendations*. Kyiv, 98 p. [in Ukrainian].
3. Demianenko, T.A. & Kirsanova, S.S. (2016). Polikultura osvita yak chastyna pedahohichnoi kultury vykladachiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Multicultural education as part of the pedagogical culture of teachers of higher educational institutions]. *Pedagogy Osiagnienia naukowe, rozlowy, propozycje: materials of the international scientific and practical conference on the occasion of the 200th anniversary of the University of Warsaw (Warsaw, September 29–30, 2016)*. Warsaw, pp. 47–51. [in Ukrainian].
4. Dovbenko, S. (2013). Polikulturni osnovy pidhotovky maibutnoho pedahoha do roboty v silskii shkoli Karpatskoho rehionu [Polycultural basics of training the future teacher to work in a rural school in the Carpathian region]. *Psychological and pedagogical problems of the village school*. No. 46. pp. 12–19. [in Ukrainian].
5. Duda, N.M. (2006). Bilinhvizm yak actor formuvannia movnoi osobystosti [Bilingualism as a factor in the formation of linguistic personality]. *Humanism and education*. Vinnytsia. pp. 316–318. [in Ukrainian].
6. Domina, V.V. (2018). Bilinhvalna kultura maibutnoho vchytelia inozemnoi movy [Bilingual culture of the future foreign language teacher]. Monograph. Kharkiv, 523 p. [in Ukrainian].
7. Zheliazkova, V. (2012). Bilinhvizm yak actor formuvannia movnoi osobystosti [Bilingualism as a factor in the formation of linguistic personality]. *Ukrainian studies almanac*. No. 9. pp. 132–135. [in Ukrainian].
8. Zhluktenko, Yu.A. (1964). Ukrainsko-anhliiski mizhmovni vidnosyny. Ukrainska mova v SShA i Kanadi [Ukrainian-English interlanguage relations. Ukrainian language in the USA and Canada]. Kyiv, 132 p. [in Ukrainian].
9. Zhluktenko, Yu.A. (1966). Movni kontakty. Problemy interlinhivistyky [Language contacts. Problems of interlinguistics]. Kyiv, 135 p. [in Ukrainian].
10. Kychenko, O.S. (2012). Yurii Lotman: rekonstruktyvni strategii v semiotytsi [Yurii Lotman: reconstructive strategies in semiotics]. Monograph. Cherkasy, 155 p. [in Ukrainian].
11. Loshchenova, I.F. (2004). Polikulturene vykhovannia maibutnikh uchyteliv u protsesi vyvchennia inozemnykh mov [Multicultural education of future teachers in the process of learning foreign languages]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 165 p. [in Ukrainian].

12. Panasiuk, L.V. (2014). Dyhlosiia: do analizu katehorii bilinhvizmu [Diglossia: towards an analysis of the category of bilingualism]. *Origins of pedagogical skills*. No. 1. pp. 54–61. Available at: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2099> [in Ukrainian].
13. Rozlutska, H.M. (2006). Zmist shkilnykh pidruchnykiv yak factor polikulturnoho vykhovannia molodshykh shkolariv u Zakarpatti (1919–1939) [The content of school textbooks as a factor in the multicultural education of younger schoolchildren in Transcarpathia (1919–1939)]. *Candidate's thesis*. Zhytomyr, 347 p. [in Ukrainian].
14. Slonovska, O.B. (2007). Teoretychni zasady bahatokulturnosti ta svitovyi dosvid [Theoretical principles of multiculturalism and world experience]. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*. No. 32. pp. 82–86 [in Ukrainian].
15. Solodka, A. (2005). Polikulture vykhovannia ta osvita – krok do intehratsii osvity Ukrainy v yedynyi zahalno-kulturnyi prostir [Multicultural upbringing and education is a step towards the integration of Ukrainian education into a single general cultural space]. *Scientific Bulletin of the Mykolaiv State University*. Mykolaiv, pp. 212–217. [in Ukrainian].
16. Yaksa, N.V. (2008). Profesiina pidhotovka maibutnykh uchyteliv: teoriia i praktyka mizhkulturnoi vzaiemodii v umovakh Krymskoho rehionu [Professional training of future teachers: theory and practice of intercultural interaction in the conditions of the Crimean region]. Zhytomyr, 568 p. [in Ukrainian].
17. Alder, M. (1977). *Collective and Individual Bilingualism: A sociolinguistic Study*. Hamburg: Helmut Buske Verlag. [in English].
18. Appel, R. & Muysken, P. (2005). *Bilingualism and Language Contact*. London: MIT Press. [in English].
19. Baker, C. & Prts Jones, S. (1998). *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd. [in English].
20. Christopherson, P. (1948). *Bilingualism*. London: Methuen Press. [in English].
21. Crystal, D. (1985). *A dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: TJ Press Ltd. [in English].
22. Dulay, H., Burt, M. & Krashens, S. (1982). *Language Two*. New York: Oxford University. [in English].
23. Grosjean, M. (1997). *The Bilingual Individual*. New York: Cambridge University Press. [in English].
24. Halliday, M., McIntosh, A. & Stevens, P. (1970). "The users and uses of Language". In J. Fisherman (Ed.), *Reading in the Sociology of Language*. No. 65. Mouton: The Hague Press. [in English].
25. Hammers, J.F. & Blank, M.H.A. (1989). *Bilinguality and Bilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press. [in English].
26. Hoffmann, C. (1991). *Introduction to Bilingualism*. N.Y.: Longman Group Ltd. [in English].
27. Hudson, R.A. (1980). *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. [in English].
28. Kessler, C. (1984). *Language Acquisition Process in Bilingual Children. Bilingual Education Paper Series*. Vol. 7. No. 6. [in English].
29. Liwei, B. (2000). *The Bilingualism Reader*. Cambridge: Mass, MIP Press. [in English].
30. Lyons, J. (1981). *Language and Linguistics*. New York: Cambridge University Press. [in English].
31. Mackey, W.F. (1970). *The Description of Bilingualism*. New York: TJ Press (Pad stow) Ltd. [in English].
32. Morris, W. (1978). *The American Heritage Dictionary of the English Language*. Boston: Houghton Mifflin Company. [in English].
33. Obler, L. & Albert, M. (1987). "A monitor System for Bilingual Language Processing". In M. Paradise, *Aspects of Bilingualism*. Columbia, South Carolina: Hornbeam Press [in English].
34. Romaine, S. (1995). *Bilingualism*. Berlin: Springer. [in English].
35. Krashen, S.D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Oxford: Pergamon Press. [in English].
36. Wardhaugh, R. (1986). *An Introduction to Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. [in English].
37. Weinlich, U. (1968). *Language in Contact*. Mouton: The Hague Press. [in English].

Стаття надійшла до редакції 05.12.2023

"Найважливіше завдання цивілізації – навчити людину мислити".

Томас Едісон
всесвітньо відомий американський винахідник

"Досвід – це велика річ, він дозволяє вам визнавати помилку кожний раз, коли ви її здійснюєте".

невідомий автор

"Добрі слова залишають в душах людей прекрасний слід. Вони пом'якшують, втішають і зціляють серце того, хто їх чує".

Блез Паскаль
французький філософ, письменник

